

Nr 69.

Av herr Hage, *angående utredning av frågan om en reformerad rättstavnin*g.

Undertecknad Hage väckte vid 1919 och 1920 års riksdagar i andra kammaren motioner (II: 280 år 1919 och II: 57 år 1920), vari hemställdes om en utredning, som syftade till införande av en praktisk och lättlärd rättstavnin

g. Då jag alltjämt har den uppfattningen, att en sådan reform enligt den fonetiska principen (skriftspråkets överensstämmande med tal-språket) för länge sedan borde ha genomförts i vårt land, och då denna fråga nu framförts till riksdagen från ett flertal andra motionärer, har jag ansett mig böra understödja saken genom att här nedan framföra några av de synpunkter, som för mig varit avgörande — och alltjämt äro avgörande — då jag tvenne gånger framfört denna fråga inför riksdagen.

Först skall jag då göra ett medgivande till dem, som eventuellt anse, att riksdagen icke är rätt forum för behandlande av en sådan fråga som denna — denna synpunkt var synbarligen i någon mån avgörande för riksdagens ståndpunktstagande, då första kammaren år 1919 avlog utredningsmotionen och då andra kammaren året därefter med 76 röster mot 70 intog samma negativa ståndpunkt. Man kan också i det sammanhanget peka därpå, att den Bergska rättstavningsreformen på sin tid — år 1906 — kom till stånd utan något beslut av riksdagen och på grund av Kungl. Maj:ts administrativa lagstiftningsrätt. Men å andra sidan kan man också ha anledning framhålla, att andra kammaren redan en gång — nämligen år 1919 — på grund av ovannämnda av mig väckta motion ansett sig böra och kunna avgiva en opinionsyttring i denna fråga, innebärande en uppfordran till Kungl. Maj:t att använda sin administrativa lagstiftningsrätt på ett visst sätt.

För mig är detta faktum — att riksdagens andra kammare redan en gång avgivit en opinionsyttring i detta spörsmål till förmån för en stavningsreform — av mycket stor betydelse. Och denna opinionsyttring avgavs vid 1919 års riksdag reservationslöst, ingen diskussion förekom i frågan och utskottets utlåtande var enhälligt. Men då frågan sedan kom till första kammaren, inträffade det beklagligtvis, att denna kammares majoritet nekade att ansluta sig till andra kammarens ståndpunkt.

Den opinion, som faktiskt existerar och sedan långa tider existerat i landet till förmån för en stavningsreform, har emellertid ej vilat sedan den förut nämnda tid, då frågan förekom i riksdagen. Av uttalanden från folkskollärarmöten och på annat sätt har framkommit, att denna opinion har en mycket stark förankring inom folkskollärarekåren — men även

bland en del läroverkslärare. Framställning från förstnämnda kår har också skett till Kungl. Maj:t i frågan. Någon åtgärd från ecklesiastikministerns sida har emellertid ej avhörts med anledning av nämnda framställning. Man kan väl härvidlag utgå ifrån, att en av orsakerna härtill varit, att regeringen under dessa tider haft att syssla med ett mycket stort antal frågor, vilkas lösande ansetts vara mera trängande än denna fråga. En annan bidragande orsak till att reformfrågan fått vila är väl det kända faktum, att främst bland en del av den högre bildningens representanter existerar — och alltid existerat — ett energiskt motstånd mot alla slags reformer inom detta område, vilka gå i riktning mot ett tillämpande av ljudenlighetsprincipen vid stavningen. Detta motstånd grundar sig i allmänhet ej därpå, att man förnekar, att de svenska rättstavningsreglerna äro svårinlärdade och mycket tillkrånglade — det lär knappast finnas någon, som på allvar vågar förneka detta, vilket för övrigt erkändes av skolöverstyrelsen i yttrande till 1919 års riksdag. Ja, man kan t. o. m. gå så långt i detta avseende, att man påstår, att även personer med exempelvis studentbildning då och då göra sig skyldiga till stavfel. Av erfarenhet vet man sedan, att den stora massan av folket av helt naturliga skäl ännu sämre behärskar den invecklade rättstavningsproceduren.

En stavning, som närmare komme att ansluta sig till ordens uttal och som sålunda kunde bli mera lättinlärd, skulle säkerligen medföra, att en större procent av medborgarna än vad nu är fallet skulle kunna på ett bättre sätt behärska detta kunskapsområde. Härigenom skulle också någon ting, som nästan liknar ett klasskillnadsmärke, till någon del bortfalla.

Här bör också kunna betonas, att i en tid som den nuvarande — då rationalisering är tidens lösen — en mera enkel och lättinlärd rättstavningsmetod skulle medföra besparingar för det allmänna — en mera enkel och lättinlärd stavningsreform i ljudenlighetens tecken skulle säkerligen medföra, att ett mindre antal lärotimmar behövde användas för uppnående hos menige man av en någorlunda tillfredsställande färdighet i rättstavning. Den tid, som på detta sätt sparades, skulle kunna användas på ett ur samhällets utgångspunkter mera produktivt sätt. Ty det måste med stor bestämdhet kunna påstås, att det innebär en improduktiv belastning av samhället, om man använder ett betydande antal lärotimmar för inlärande av ett onödigt tillkrånglat och invecklat stavningssätt, som kan efter ljudenlighetens princip göras mera enkelt och alltså taga ett mindre antal timmar för inlärande. Att det nuvarande stavningssättet tager lång tid att inlära, erkändes för övrigt 1919 av skolöverstyrelsen, som också tillstyrkte en utredning av frågan.

Det torde vara så, att ett mycket betydande antal av det praktiska livets män även kommit till insikt om detta. De ha säkerligen inget att invända mot en på ett lämpligt sätt genomförd reform inom detta område. Motståndet möter man däremot — nu liksom år 1906 och 1919—1920 — från

vissa äldre akademiker. Men här bör då mot denna motståndarefalang sägas, att skriftspråket och dess stavning är en angelägenhet, som i första hand berör det praktiska livet. Ja, man kan t. o. m. påstå, att det icke skulle vara så mycket att invända mot att under en övergångstid de, som en gång lärt in de gamla stavningsmetoderna, kunde få fortsätta med att stava enligt den inlärdade metoden. Huvudsaken är, att den ungdom, som nu använder sig av undervisningen i våra läroanstalter, får lära in ett enklare, mera praktiskt och mera ljudenligt stavningssätt, som tager mindre tid att inlära. Det är visserligen riktigt, att på detta sätt reformens genomförande fördröjes. Men detta medgivande må då göras, om man därigenom kan vinna större förståelse för hela saken.

Då man övergår till att på allvar taga upp hela denna fråga, inställer sig emellertid en mångfald problem, utöver de förut berörda, till vilka man måste taga ståndpunkt. Bland dessa problem kan exempelvis nämnas:

1) frågan om stavningsprincipen — stavning enligt ljudprincipen — bör fullföljas till dess yttersta konsekvens, eller om i vissa fall något undantag bör ske;

2) frågan om ord, hämtade från utländska språk, vilka ord ej ännu helt vunnit svenskt burskap, böra konsekvent stavas, som om de vore svenska ord, eller om hänsyn till deras utländska ursprung i någon mån bör tagas vid stavningen;

3) frågan om kort vokalljud i ett ord bör undantagslöst utmärkas genom dubbel konsonant efter vokalen och långt vokalljud genom enkel konsonant eller på något annat sätt eller om över huvud taget dubbel konsonant alldeles bör falla bort, då i alla fall den som läser eller skriver ett visst ord i allmänhet vet, om vokalljudet i ordet är långt eller kort, även utan en sådan anordning;

4) frågan om stavningen av egennamn alltid bör följa samma principer, som gälla för stavning av andra ord, eller om andra principer i allmänhet böra följas vid nämnda ords stavning;

5) frågan om sche-, tje- och ng-ljuden böra stavas genom användande av någon nyskapad bokstav, vilket föreslagits från visst reformhåll, eller om man skulle — som föreslagits i en samtidigt väckt motion — för att beteckna dessa ljud använda sig exempelvis av några nu befintliga bokstäver, som nu komma till mycket ringa användning (z, c m. fl.) eller om man slutligen alltjämt skulle behålla principen att stava dessa konsonantljud med tvenne konsonanter, men i alla fall inskränka sättet att stava resp. ljud till endast ett sätt.

Motionären har icke anledning att här taga ståndpunkt till dessa frågor på annat sätt än att motionären måste erkänna, att framskapandet av nya bokstäver antagligen medför vissa ökade kostnader med avseende på skrivmaskiner, tryckstilar m. m. Men riksdagen behöver ej nu taga ståndpunkt till dessa spörsmål, om riksdagen skulle finna anledning att nu begära en

utredning i frågan, vilket avses med denna motion. Det bör i så fall överlämnas till utredningen att överväga dessa detaljfrågor. För egen del lutar undertecknad motionär mest åt den uppfattningen, att det steg mot en ljudenlig stavning, som denna motion syftar till, bör tagas så undantagslöst som möjligt. Men å andra sidan har motionären genom lång erfarenhet den uppfattningen, att reformer både av detta slag och andra oftast måste ske genom flera steg och etapper undan för undan.

Ett sådant steg — men ett synnerligt litet sådant — togs år 1906, då den Bergska stavningsreformen genomfördes. Men säkerligen var orsaken till att detta steg blev så litet icke en uppfattning hos initiativtagaren, att ett längre steg ej borde tagas, utan tvärtom en uppfattning därom, att man borde välja en kompromisslinje med en mindre reforms genomförande, om man ville vinna *något*. Man kan därför t. o. m. säga, att på vissa punkter, där en stavningsreform vid detta tillfälle genomfördes, blev det ej sakskäl, som blevo det bestämmande, utan hänsynen därtill, att man måste på ett eller annat sätt åstadkomma en kompromisslinje genom att på vissa punkter underlåta att framföra vissa reformförslag, vilka kunde anses vara lika motiverade som reformer på andra punkter, vilka framfördes och även genomfördes. Så kan man påstå, att det fanns mycket ringa saklig grund för att icke föreslå borttagandet av konsonanten l i t. ex. ordet ljud eller d i ordet djärv m. m., då man borttog konsonanten f t. ex. i ordet hafva (hava), eller konsonanten h i ordet hvit (vit) m. m. Det kan visserligen sägas, att de konsonanter, som här ifrågasättas till borttagande, under en gången tid antagligen varit hörbara konsonanter. Men detta kan nog även sägas om konsonanten f i exempelvis ordet »hafva» (hava). Och likväl genomförde man vid 1906 års reform anordningen att borttaga f-konsonanten i detta fall. Orsaken härtill var det obestriddliga faktum, att här nämnda konsonant icke längre höres vid talet. Att då av rent historiska skäl fortsätta med en stavning, som under en gången tid kunde försvaras, men nu icke kan detta, torde ur många olika utgångspunkter kunna betecknas som orimligt, i synnerhet då man på sätt och vis frångick principen (den historiska) år 1906 genom borttagande av de stumma konsonanterna f i t. ex. ordet hafva (hava) och h i ordet hvit (vit). Med andra ord sagt, konsekvensen av 1906 års beslut bjuder nu, att steget tages vidare — säkerligen hade de män, som stodo bakom 1906 års reform, den uppfattningen, att det ej skulle dröja så långt som till mitten på 1940-talet, innan nästa steg kunde tagas. Här kan man t. ex. peka på, att redan 1919 ansåg läroverksöverstyrelsen, att »en förenkling av vårt stavsätt genom en mera utsträckt tillämpning av den fonetiska principen — — — är onekligen i och för sig önskvärd».

Innan jag kommer fram till mitt slutyckande, skall jag beröra ännu några av de erinringar och invändningar, som framförts och alltjämt framföras mot en reform inom detta område. En sådan invändning, som förekom

även åren 1906 och 1919—20, då denna fråga debatterades, är exempelvis, att genomförande av en stavningsreform måste medföra omtryckande av en hel del läroböcker med därmed följande kostnader. Invändningen är naturligtvis riktig — varje reform har alltid någon nackdel — men å andra sidan bör det kunna framhållas, att det här endast är fråga om en engångskostnad samt att man naturligtvis kan under en övergångstid tillåta, att böckerna med den gamla stavningen finge användas samt att omtryckningen först skedde, då en ny upplaga utgavs.

Men bland invändningarna möter man ännu en annan. Det är den invändningen, som säger, att det stöter ögat att se ord, som stavats sedan långa tider på ett visst sätt, sedan stavas på ett helt annat sätt. Denna uppfattning har fått sitt mest markanta uttryck i talet om »pigstavningen». Man kan mycket väl förstå ett sådant betraktelsesätt. Själv erinrar jag mig, att då 1906 års reform genomfördes, tyckte man, att det verkade stötande, då man först fick se ordet »hafva» stavat med »hava». Men efter kort tid hade man vant sig vid det nya stavsättet, i synnerhet som man måste erkänna för sig själv, att användandet av bokstaven f här var fullständigt omotiverat, eftersom f-ljudet icke alls förekommer i talspråket i detta ord. Nu skulle säkerligen ögat reagera, om bokstaven f åter komme till användning i detta fall.

Säkerligen kommer det också att åstadkomma en viss reaktion, om man övergår till att stava ett så vanligt ord som t. ex. »denne» med »dänne». Men i verkligheten är det vokalljud, som förekommer i »denne» ett lika klart ä-ljud som i t. ex. ordet »spänne» och en massa andra ord, som stavas med bokstaven ä. Men skulle man trots detta finna att ett fåtal ord av detta slag, som ofta förekomma i skrift- och talspråk, böra alltjämt stavas på gammalt hävdvunnet sätt, då finnes icke så mycket att invända häremot — även om det vore mera tilltalande att konsekvent genomföra ljudstavningsreformen även med avseende på dessa ord.

Motionären har här ovan redan antytt, att han syftar till att föreslå, att riksdagen hos Kungl. Maj:t begär igångsättande av en utredning av denna fråga. Spörsmålet om vilka som böra anförtros att verkställa denna utredning anser jag böra med fullt förtroende överlämnas till Kungl. Maj:t. Dock förutsätter motionären som något självklart, att majoriteten av de utredande icke skall utgöras av personer, som dokumenterat sig som rena motståndare till en reform av detta slag. Ävenså utgår jag därifrån, att det praktiska livets män böra ha en tillbörlig representation i en eventuell utredningskommitté.

Under hänvisning till vad här ovan anförts föreslås alltså,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer, att Kungl. Maj:t måtte låta utreda frågan om och på vilket sätt en reformering av gällande bestämmelser om det svenska

språkets stavning bör ske, så att dessa bestämmelser komma att helt eller till övervägande del utformas med hänsyn till talspråket, alltså efter den fonetiska principen.

Stockholm den 21 januari 1943.

Ernst Hage.
